

Magyarországon az ingatlan műemlékek védelmére előbb született törvény mint Itáliában, Franciaországban vagy Angliában. Franciaországban 1887-ben született meg ez a törvény, amelyet az 1913-ban hozott új törvény (amely már az ingó emlékek védelméről is szól) hatályon kívül helyezett. Olaszországban a rengeteg pápai rendelet után még negyven évig kellett várni, hogy 1902-ben megszülessen a törvény, de életbe léptetni csak 1909-ben lehetett. Angliában kevés intézkedés történt a műemlékek védelme tekintetében. Műemléki törvényt 1882-ben hoztak, amelyet 1900-ban kiegészítettek és mindössze 68 építményi emlékre vonatkozott, de védelem alá csupán 41-et helyeztek. Írországból 1892-ben hoztak műemléki törvényt, ennek védelme alá 189 emlék került. Az 1834-es görög törvény kijelentette, hogy Hellas minden régisége a görögök közös tulajdonának tekintendő. (Ettől függetlenül óriási mennyiségben kerültek ki a régiségek az országból.) Törökországban 1884-ben, Bulgáriában 1889-ben hoztak olyan törvényt, amely a föld alól előkerült leletek tulajdonjogának értelmezéséről szól, de az építményi műemlékekkel nem foglalkozik. Hollandiában pedig 1903-ban kezdték megszervezni a Rykscommissie-t, amelynek feladata ugyanaz volt, mint a mi műemléki bizottságunknak, vagyis az ország ingatlan s ingó művészi és történeti emlékeinek jegyzékbe való összegyűjtése.

Dr. Kovács Valéria

A bátyúi betlehemes-játék

A karácsonyi ünnepek egyik fénypontja a betlehemes-játék volt. Mindig egy-egy régi szereplő tanította be. A csoport két-három évig maradt együtt.

1960-tól kezdve, a nagy ateista korszakban ez a hagyomány megszakadt. A milícia, a párttitkár és a tanácselnök mindent megtettek, hogy elfeledtessék ezt a szép játékot. Hosszú évekig gyűjtöttem a bátyúi betlehemes-játék anyagát, míg végre összeállt. A játék szövegét Szabó Gábor közlésében magnószalag őrzi. Az előadásból érződik, hogy az adatközlő itt-ott már elfelejtette a szöveget. Csak töredékből, töredékből, mondatról mondatra sikerült megírni a teljes forgatókönyvet. Segítette munkámat, hogy a szöveg némely részeire magam is emlékeztem.

A betlehemesek generációit nevelte fel Nyeste Zoltán. Szerencsére felesége Nyeste Zoltánné, Ella néni és lánya Vilma, sokmindenre emlékeztek. Egy-egy új csoport a Nyesték nyári konyhájában készült a karácsonyi bemutatóra. Az utolsó szereposztás ez volt; vezérangyal: Béres László, angyal: Tóth Miklós, főpásztor: Kosztyu Miklós, alpásztor: Szabó Gábor, öreg: Baráté Endre. Sajnos Kosztyu Miklós már nem él. A dalokra, versekre jól emlékeztek, a párbeszédekkel volt a gond. Bátyúban két-három betlehemes-csoport is járta a falut: bátyúiak, újbátyúiak és nagybakosiak. A három betlehemesnek voltak közös és eltérő vonásai. Az eltérő szövegeknek településtörténeti magyarázatuk van. Újbátyúban a környező tanyák cselédei telepedtek meg, akik más-más vidékekről hozták magukkal a hagyományt. Nagybakos lakosainak nagyobb része nagydobronyi, akik nagyon hagyománytisztelők. A nagybakosiai szövege közel áll a nagydobronyiakéhoz, az újbátyúiak betlehemesét már nem tudtam lejegyezni, nem emlékeznek rá. Nagybakosban, még a múlt évben is járták a falut. Kicsit távolabb esett a központtól, kevesebb figyelmet fordítottak rá a hatalom emberei. Ez a község vegyes lakosú: magyar, ukrán, ruszin lakosságú, és él a ruszin betlehemes is. A bátyúi betlehemes variánsait nem találtam meg.

A betlehemes csapatok rendszerint karácsony első napjának délutánján, a második, és a harmadik nap járták a falut. Szenteste elmentek a barátokhoz, a jóembereikhez: ez volt egy-egy csapat főpróbája. Ha nem akarták, hogy bemenjenek vagy beteg volt a háznál, gyászoltak, már várták őket a kapuban, kérték ne menjenek be, a pénzt a jutalmat odaadták. Mások bezárták a kaput – ezt tiszteletlenségnek tartották, s a következő évben ide nem látogattak el. Általában megtiszteltetésnek számított, ha valakit felkerestek. A csapat szá-

montartotta hol mennyit adtak, s a következő évben újra mentek, ha megérte. A szereplők rendszerint suhanc legények voltak, nős emberek ritkán játszottak a csapatban.

1996-tól újra járják a falut, a felnőtteket nem sikerült rávenni. Szabó Gáborral együtt tanítottuk be a játékot. A legszebb az volt, hogy szülők, idősebbek, akik egykor maguk is játszották a betlehemes-játékot, segítettek bennünket. Közös fáradozásainknak meglett a szép eredménye: 1996. december 6-án tartották Bátyúban a Bátyúi Vasutas Művelődési Házban a III. Kárpátaljai Betlehemes Találkozót. Tíz együttes indult a nemes versenyben, s mi harmadikok lettünk. Szabó Gábor és Valla Miklós elkészítették a betlehemet. A ruhák, a kellekek a szülők segítségével a mi utasításunkra készültek el.

A szereposztás a következő volt: főpásztor: Volocsucn László 12 éves, pásztor: Belovics György 13 éves, vezérangyal: Demjén Gergely 14 éves, I. angyal: Laczkó László 14 éves, II. angyal: Demjén István 14 éves, I. öreg: Valla Miklós 15 éves, II. öreg: Demjén Ernő 14 éves. Az eredeti szereposztásban öten játszottak: két pásztor, két angyal és egy öreg. Mi most hét szereplővel játszottuk: főpásztor, pásztor, vezérangyal, angyal, két öreg. Tartottunk attól, hogy a gyerekek közül valaki megbetegszik, nem lesz, aki beugorjon. Gondoltunk a jövőre is. A csapat mindegyike tudta a másik szerepét is.

1996. december 25–26-án újra járták a falut, s előadták a betlehemes-játékot. Mindenütt nagy szeretettel fogadták őket, ismét kísérte a betlehemeseket a kisgyerekek csoportja, s inceselkedtek az öreggel. A gyerekek betlehemes-játékát magnószalag örzi, az 1997-es szereplésüket pedig videoszalag. Mellékelem a kottákat, melyeket a felvételek alapján Riskó Györgyné készített el.

A vezérangyal tiszta fehér ruhába van felöltözve. Nadrág helyett hosszú fehér szoknya, az alja szépen kihímézve vagy bojt volt rákötve. Mi kihíméztettük a szoknyát. Régebben vászonból készült, ma lepedőből varrják. A *fején* fehér henger alakú papírból készült süveg, mely 30 cm hosszú. Erre ezüst és arany papírból félhold és csillagok vannak ragasztva. A tetejére aranyeső és színes pamutból készített bojtok vannak kötve, melyek lelőgnak. Később a karácsonyfa-díszek összetört üvegeit rászórták, melyet ragasz fogott oda, s ettől a süveg csillogott. Kezében kard, amit arany papírral húztak be.

Az *angyalok* ruházata: fehér ing és fehér nadrág, fejükön henger alakú sisak, ez azonban nem lehet olyan díszes, mint a vezérangyalé. Az arany szín csak a vezérangyal díszítéséhez tartozott, az angyalén csak ezüst lehetett. Kezükben kard, ami ezüstpapírral van betekerve. Lábukon csizma.

A pásztorok fehér ingbe, fehér nadrágba vannak öltözve. A fejükön báránybőr kucsma, a kezükben kampósbot, rajta kis csengők, melyeket csengetnek. A bot szárára apró kis lemezeket szegeztek, de úgy, hogy az szabadon lógjon, s így csörgött, ha megrázták.

Az *öreg* rongyos ruhában szerepel. A csapatban néha egy, néha két öreg játszott. Hátukon púp, mely egy levágott szakító kosárból készült. Erre nagyokat lehetett ütni, amit nem éreztek meg. A ruha felett egy guba van, amit kifordítottak. Fejükön kifordított báránybőr-sapka. Arcukon rongyból készült álarc. A szemnek és a száznak a helyét kivágták, s azt kifestették. Az orr piros rongyból készült. Ebbe hat-hét gombostűt szúrtak nehogy leszakítsák, megjárta az, aki az öreg orrához nyúlt. Kezében balta, ami fából készült és korommal feketére festették. A kezükön rossz kesztyű. Az oldalukon egy kis pléhdoboz, melyen kis lakat volt. Ennek kulcsa annál volt, aki betanította. Az oldalán egy nagy kolomp, a hátán csengő. A második öreg a gyerekekkel játszott, s az asszonyokat ölelgette, azokkal bohóckodott. Minden szereplő lábán csizma volt. A betlehemes ruhákat úgy varrták, hogy rámenjen a meleg ruhára, hisz télen néha kemény fagyok voltak.

A *betlehem* alapja lécből készült, amit befestettek fehérre. A tetejére nádat tettek, a lécet behúzták fehér papírral. A betlehem mindig a templomunkra hasonlított: tornya volt, tetején kakas, felette csillag. Hosszú évek folyamán két típusa alakult ki: egyik ajtaja elől volt, s így lehetett belátni, a másiknak hiányzott az egyik oldala. A templom belsejében vatta volt, ami mindent fehérre változtatott, s egy jászol. A jászolban egy bábú, ami a Kiszézust ábrázolta, mellette szülei: József és Mária. Ezek is bábúk voltak vagy kivágták papírból. Az istállóban voltak papírból vagy porcelánból készült állatok: tehén, ló, bárány, szamár. A betlehemben volt gyertya, amit meggyújtottak. Később villanylámpa, ami elemmel működött. A betle-

hemben csengő volt felfüggesztve, amit egy madzag segítségével mozgásba lehetett hozni: csengett.

A betlehemet egy angyal és egy pásztor vitte. Elöl ment a vezérangyal, utána a pásztor és az angyal, vitték a betlehemet, majd a főpásztor és az öreg zárta a sort. A betlehemeseket a gyerekek hada kísérte: csúfolták, ráncigálták, azok nagyokat suhintottak a baltával, megmergették a gyerekeket. Ez a játék megmaradt játéknak, nem durvulhatott el.

A játék a következőképpen történt:

Főpásztor kopog. Bentről a házigazda kikiált: Tessék. Bejön a főpásztor. Köszön a napszaknak megfelelően: Jó napot! (Rendszerint a gazda fogadja, vagy a család legidősebb férfitagja és köszönnek a gyerekek is, akik már a kapuban lesték, jön-e a betlehemes és örömmel közölték előfutárként: „Jönnek a betlehemesek!”)

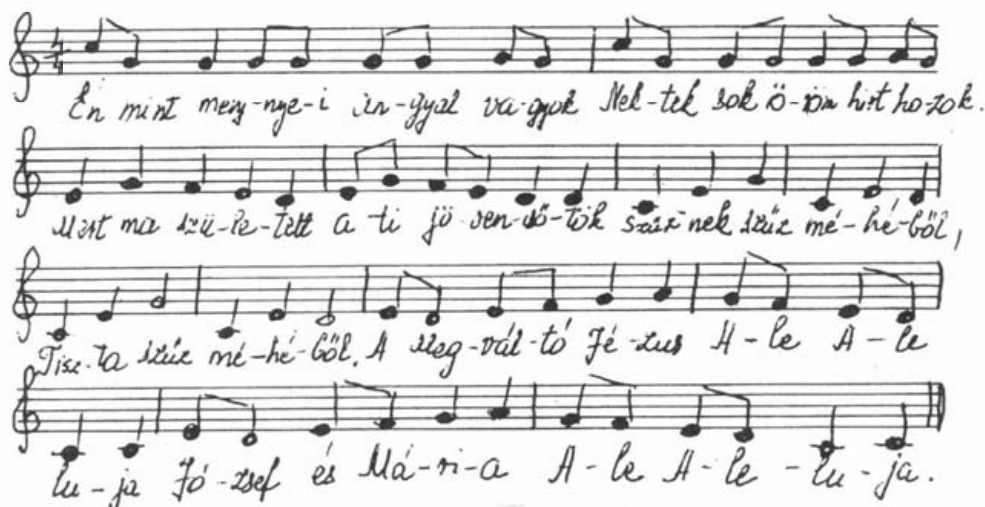
Főpásztor: Békesség e házhoz, dicsőitem Istent. Engedelmet kérek, hogy e ház küszöbét átlépjem. Nemcsak magam jöttem, társaim is vannak, Melyek nem minden bokorban akadnak. Megengedik, hogy a betlehemet behozzuk!

Házigazda: Igen

Főpásztor: (Kikiált a többieknek): Glória, Glória! Ének, szent szűz, Dea! (Bejön a két angyal, akik behozzák a betlehemet és már az előre elkészített székre leteszik)

Főpásztor: Ki vagy?

Angyal:

En mint menyegye-i angyal vagyok Mel-tek sok öröme hit hozok.
Most ma szü-re-tett a ti jö-ven-és-tök szex nek szüe mé-hé-ből,
Jise-ta szüe mé-hé-ből. A szeg-vál-to' Jé-zus A-le A-le
tu-ja Jó-zsef és Má-ri-a A-le A-le -tu-ja.

Alpásztor (bejön, a következő szöveget mondja): Hallod, Fedor, angyal szólott. Örömet hirdet, hogy megígért Messiás már megérkezett. Hol találjuk fel, e sötét éjjel Betlehembe? Mondd el nekünk teljes örömmel!

Főpásztor: Hipp, hopp, uraim. Hol én szedtem, vettem magamat. Hegyen völgyön sétáltam, tizenkét bakkecskére találtam. De egytől úgy megijedtem, hogy még szegény Géza, Feri pajtasomtól is eltévedtem. Egyet füttyentek! kettőt kurjantok! Hé- hé- hé! juhászok módjára.

Gyere be te, Pethő öreg!
Megtraktállak: hússal, borral,
Pecsenyével és fészkes fekete fenével!

Pethő, öreg: (Az ajtó előtt leselkedik, bekiabál)

Bemennék, de nem lelem a kilincset,
Lerágom a receptet.

(Megbotlik a küszöbben és nagyot esve érkezik a házba)

Hopp az öreg elesett,
összetörte csontját – botját,
még a porcikáját is.

(Nagy nehezen feltámaszkodik, nagyokat nyög)

Álom, álom, de mély álom.
Még ma a szememre nem jött álom.
Még ma nem ettem egyebet,
csak egy sült egeret.

(Négykézláb áll, majd így folytatja miután egy nagyot ugrott)

Mégis átugrom a Sínai-hegyet!

(Büszkén megveregeti a mellét)

A Sínai-hegyen sétáltam,
fogtam vakondokat.
Olvasztottam zsíriját,
több mint száz hordóval.
Aki ezt elhiszi szamarabb
a bátyúi szódás szamaránál.
Jó estét, jó estét!
Kedves gyermekeim

(A napszaknak megfelelően köszön)

Ti itt esztok, isztok! A nagyapátok penészes szakállára nem is gondoltok! Most is a legelső Vendégfogadóból jövök! (Büszkén alá-fel sétál és megveregeti a mellét, hogy magára felhívja a figyelmet, milyen fontos személy)

Főpásztor: Mi volt az első étel öreg?

Pethő, öreg: Egy rőf kolbász!

Alpásztor: De valami jót megennél, ha volna, ugye, öreg?

Pethő, öreg: Meg, ha a gazdaasszony jószívű volna!

Főpásztor: Hát a második fogás mi volt, öreg?

Pethő, öreg: Egy kemence nyő-nyő-nyögé- se és egy szekér zör- zör- gése!

Főpásztor: (nagyot üt a botjával, a betlehemben megszólal a csengő): Hallod öreg csengetnek Betlehembe!?

Pethő, öreg: Hallom, hallom, hogy a lábasban a kakas kukorékol, de nem eszel belőle. Ezzel többet nem beszélek, hanem lefekszem erre a sima gyepré (az öreg lefekszik a sima gyepré. A két pásztor rádől botjára és úgy tesznek, mintha aludnának)

Vezérangyal, angyal (együtt)

Óh, meg gyö-nyö-rü-se'-ge-len és va-ló-ban,
de frí-ben. Él a ju-hász az er-dő-ben,
nyá-ját le-gel-tet a me-ző-ben

Lu-tyák örök nyá-ja-mat, hogy meg-ment-sék
 ká-ro-mat. Fe-há-szem boj-tá-rim
 de-g el-a-lud-ta-tok. En-nél a szép nyá-j-nál
 ma-gam ott hag-g-ta-tok. Ez a szép nyá-jas-ság
 Ez a szép pász-tor-ság. Me-zé-l u-ra-ság

(Közben az angyalok felkeltik a juhászokat, akik morcosak, haragszanak. Nagyokat nyújtóznak. Nagynehezen felébrednek. Az angyalok folytatják az éneket, míg a juhászok törölgetik álmos szemeiket.)

Berki László felvétele

Főpásztor (a hátára csap az öregnek a botjával, és éneklí)

u - goj fel paj - táis, paj - táis a tal - pad - ra
 Hogy ne le - gya gon - dod, gon - dod a nya - jod - ra,
 A - mert egy dom - bos - ban fe - lésk egy ju - hós - ka
 Vad - rá - led - ra él - me - gyünk mi ru - la - há - ra,
 Fi - zünk ma - gunk - kal a - ján - dék - ka.
 C - grik egy ju - hós - kát, má - sik egy bá - rány - kát,
 ál - do - zat - ra.

(az első sor eléneklése után Pethő, az öreg, felugrik, botjával veri az ütemet. Arra kell vigyázni, hogy az éneklőket a nagy zaj el ne verje. Angyalok, pásztorok is bekapcsolódnak. Közben Pethő, az öreg, tánc közben rázogatója kolompját)

No - sza, no - sza jó gaz - da! Bo - csás
 min - ket u - tunk - ra! Há - lad - ra, ma - gad ra,
 Száll - jon Is - ten ál - dá - sa.

Pethő, öreg: (tartja a perselyét és mutogat, hogy odategyék a pénzt.) Tíz, húsz grivenyt a kisjézuska számára. (Ez mindig a pénznemtől függ. Hisz itt Kárpátalján hol korona, hol pengő, rubel, cservonec, kupon, most a griveny a pénz neve.)

Egyes helyeken a gazda beleteszi a pénzt a perselybe. Ebben az évben a gyerekek 2-5 griveny közt kaptak. A felnőtteket megkínálták régen borral is. Nem nagyon fognak el italt, hisz még hosszú út vár rájuk. Megköszönik a pénzt. Búcsúznak és ezt éneklük:

No-sza paj-tás fogd az aj-lót, le-zed-be a
 bi-lies-tar-tót. Itt ne le-gyünk, bú-csút ves-sünk,
 in-nen to-vább me-hes-sünk. In-dul-junk ló-dul-junk
 Gé-la Je-n paj-tá-sunk. Mat né-künk bú-le-tett
 a mi Me-si-d-sünk.

A betlehemes-játék szereplői együtt énekelnek, táncolnak. A szövegben annyi eltérés van, hogy ott az utolsó sort így éneklük: Éljen. Éljen a mi Királyunk. A betlehemes-játék szereplői énekelve távoznak. Ismét éneklük a Nosza, nosza jó gazda szöveget. Pethő öreg marad. Ismét magára akarja felhívni a figyelmet, s egyedül énekel és táncol:

Uc-cu gu-ba tán-col-junk, mu-zsi-ká-oul da-lol-junk
 él-jen, él-jen a mi ö-te-günk.

A Főpásztor bekiabál: Gyere már öreg, más helyen is várnak.
 Az öreg utánuk szalad.

Bagu Balázs

A kottákat Riskó Györgyné rajzolta